

Sooküsimus eesti ajakirjanduses 19. sajandi lõpul ja Lilli Suburgi “uus naine”

Eve Annuk

☞ Meile jääb alles see hüüd maksvaks: ärgake ülesse, Eesti naisterahvad, vaimu tuimusest, nõdrusest, pimedusest ja vaadake, kui kaugele, kui kõrgesse naisterahva vaimuloomus ülepea jõuda võib; hakakegi teaduste aabitsat veerima, hakake silmi ilu ilmutuste äranägemiseks teadmise varal heledamaks pesema! Hakakem mõistust arusaamisele, tundmusi õigusele, kohustele, mis Jumal isi peale paneb, teritama! Vaadake, Soome naisterahvad, kes ju meie kõigest ligemad sugulased on, käivad juba Ameerikamaa koosolekutel, mõistavad enese mõtteid juba mitmel maailma keelel mõjuvalt avaldada, ja meie ei mõista veel mitte oma enese suure riigi keeltki rääkida! Meil

ei saadagi veel sellest aru, mis pärast ka naisterahvaski teisa keelegi õppima piab, veel vähem mõnda muid kõrgemaid teadusi.” (Suburg 1888a, 250).

Nõnda kirjutas eesti esimene feminist, kirjanik, ajakirjanik ja pedagoog Lilli Suburg 1888. aastal oma ajakirja *Linda* teise aastakäigu 7. numbril juhtkirjas eesti naistele emantsipatsioonist ja naiste õigustest, väites, et võttes naiselt vabaduse ja võimaluse saada haridust, võttis mees naiselt ühtlasi ka võimaluse olla iseseisev. Seepärast kutsus Suburg naisi üles haridust omandama ja kõrgematele sihtidele pürgima. Võib vaid oletada, kui paljusid (või väheseid) naisi mõjutas see pöördumine, sest *Linda* trükiarv ja ka lugejaskond oli väikesearvuline ja naiste üldise madala haridustaseme tõttu ei olnud piisavalt haritud eesti naisi, kellele Suburgi sõnum oleks päralt jõudnud. Emantsipatsioonisõnum, mida Suburg eesti esimeses naistajakirjas kuulutas, oli ajast etteruttav, sest ajastuomased soolised arusaamad olid kantud konservatiivsest sooideoloogiast, mille järgi naise roll pidi olema seotud eelkõige koduse sfääriga. Ka eesti rahvuslikus liikumises omaks võetud seisukohad sooküsimuses tuginesid samadele eeldustele.

Artiklis analüüsitaksegi sooküsimuse ja naisemantsipatsiooniteema käsitlust eesti avalikus ruumis ja ajakirjanduses 19. sajandi lõpul, suhestades seda Lilli Suburgi emantsipatsiooniteema käsitlusega nii tema ilukirjanduslikes töödes kui ka ajakirjas *Linda*. Ajakirjandusel oli oluline roll lugejate hoiakute ja sedakaudu avaliku teadvuse kujundamisel. Ajakirjanduse vahendusel levisid ka radikaalsemad ideed ja eesti lugeja sai informatsiooni nii teistes Euroopa riikides olulise koha saavutanud naisliikumise kui ka naisemantsipiooni ideede kohta.

Käsitletakse ka eesti rahvusliku liikumise suhet naisküsimusse ja naisemantsipatsiooni, sest see kujundas oluliselt eesti haritlaskonnas ja eesti rahvuslikus ideoloogias omaks võetud sookäsitust, mis jäi suuresti püsima läbi terve 20. sajandi.

Naiste emantsipatsiooni teema ja rahvuslik liikumine

Baltisaksa aadli sooideoloogia mõjutas ka madalamate klasside soolisi arusaamu, kes võtsid need üle ja kohandasid oma vajadustega. Ka 19. sajandi eesti intellektuaalne eliit, nii saksastunud kui ka rahvusliku identiteedi pooldajad, võttis üle “domineeriva kodanliku moraallikoodeksi, mis pani – lisaks külakultuuris eksisteerivatele eristusmehhanismidele – aluse rahvusliku ärkamisliikumise patriarhaalsele iseloomule” (Kivimaa 2009, 48).

Eesti rahvuslik liikumine oli naiste õiguste suhtes konservatiivne, jättes traditsioonilised soorollid puutumata (Kivimaa 2009, 41, 48). Sirje Kivimäe järgi oli eesti rahvuslik liikumine “täielikult meeste ettevõtmine”; kõik rahvuslikud suurseltsid asutati ainult meesliikmeskonnaga ning laulupidudele kui rahvusteadvuse tõusu kesksetele üritustele ei pääsenud naised laulma enne 1879. aastat (Kivimäe 1995, 121–122). Naiste roll rahvuslikus liikumises oli pigem toetav, näiteks aitasid naised organiseerida näitusmüüke ja korjandusi.

Ajaloolane Sirje Tamul on iseloomustanud 19. sajandi teise poole eesti ühiskonda väga konservatiivseks: “Saksa ühiskonda matkida püüdev tollaegne eesti ühiskond oli naiste ambitsioonide suhtes veelgi tagurlikum kui muu Victoria-aegne Euroopa, kohati ultrakonservatiivne mõttelaad määras naised lapse rolli.” (Tamul 1999, 13) Naiste rolli näitab ka see, et eesti rahvusliku liikumise algatajate seas oli naisi väga vähe, mida on seletatud “eesti ühiskonnas juurdunud patriarhaalsusega, mis naiste osalusele avalikus elus ei ole hästi vaadanud.” (Laar 2006, 294). Naiste osalus suurenes rahvusliku liikumise edenedes ja seetõttu on nähtud paralleeli naiste emantsipatsiooni arengu ja rahvusliku ärkamise vahel (Laar 2006, 295).

Hoolimata sellest konservatiivsest raamistikust muutus naiste hariduse teema rahvusliku liikumise tegelaste jaoks oluliseks, sest haritud

mehed vajasid enda kõrvale haritud naisi kui abikaasasid ja toetajaid. Naisi kui meeste juhitud rahvusliku projekti osa tuli harida, et nad mõistaksid rahvusliku liikumise eesmärgi ja suudaksid kasvatada lapsi rahvuslikus vaimus.

Kohalik saksa eliit propageeris ideed, et naised vajavad haridust eelkõige oma abikaasa ja pereema rolli täitmiseks (vt. Whelan 1995). Eesti rahvuslikud liidrid Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt, lähtudes rahvuslikest ja põllumajanduslikest huvidest, rõhutasid vajadust parandada eesti naiste haridustaset, kuigi nad olid veendunud, et naise õigeks kohaks on kodu ja perekond. Tahtes edendada naiste haridust, ei pidanud nad keskharidust naistele siiski vajalikuks (Sirk 2011, 102, 106).

Carl Robert Jakobsoni arusaamad naiste sotsiaalsete rollide kohta olid väikekodanlik-patriarhaalsed: ta pidas naiste ülesandeks abikaasa toetamist ja laste kasvatamist rahvuslikus vaimus (Kivimäe 1995, 124–125). Jakobsoni vaated naiste ja naiste hariduse kohta leidsid väljenduse ka tema ajaleheartiklites. Näiteks kirjutas ta: “Esmalt peame naisterahva vaimuharimise juures naise loomust tähele panema. Naise loomus on seesugune, et üksi perekonnas ja omas majas ja laste seas oma tegevuse valda leiab ja üksi seal tema ülem õnnetundmine õitseda võib. Sellepärast peab ka naisterahva vaimuharimise juures see eesmärgiks olema, teda selle maja ja perekonna elus nii osavaks teha, et nii heaste tema mees kui kõik teised inimesed, kes sellest perekonna elust osa võtavad, ütelda võivad: kaunimat kohta ei ole, kui see maja on, ja õnnelikumat elu ei või elada, kui selles perekonnas.” (Jakobson 1881, 1). Jakobsoni jaoks oli mees see, kes töötab, loob varandust, vaimuvaldas tegutsedes uurib uusi mõtteid ja on rahvusliku hoiakuga, naine aga peab hoolitsema kodu ja perekonna eest; naine on mehe tegevuste kõrval nagu päike, kes ise tööd ei tee, aga kelle kiired sünnitavad elu ja sigindust. Seetõttu on naise hariduse sihiks arendada naise perekonnelule suunatud loomust. Ka need naised, kel

perekonda pole, saavad perekonnaelu heaks töötada, näiteks teenijatena. (samas)

Tüdrukutele mõeldud koolilugemikus "Helmed" (1880) järgis ta samu konservatiivseid arusaamu eri sugudele omistatud erinevatest rollidest, mis määratlesid nii naiste haridusvõimalused ja -vajaduse kui ka piirasid naiste tegevusvaldkonna koduse sfääriga (vt. Mattheus 2008, 101–103).

Omaette küsimus on, kuivõrd ulatus valitsev sooideoloogia talurahvani, kelle arusaamu ja tõekspidamisi kujundasid sajanditevanused kombad ja tavad, aga ka seadused, mis jätsid naised meestega võrreldes ebavõrdsemasse olukorda. Näiteks Aleksander Veiderma on oma mälestustes kirjutanud, pidades silmas 19. sajandi teise poole talupoeglikku konteksti, et tütarlapsed olid õigus pärida palju väiksem osa kinnisvarast kui poegadel ja päranduse jagamisel võeti arvesse ka kaasavara, mis tütrele abielludes oli antud (Veiderma 2000, 21). Ajaloolane Sirje Kivimäe on aga väitnud, et eesti talupojaühiskonnas ei olnud naised sedavõrd allutatud olukorras, kuid et patriarhaalne suhtumine levis koos uute omandisuhetega ning et moderniseeruv eesti ühiskond võttis eeskujuna mitte saksa ülemkihtidelt, vaid väikekodanlikku mentaliteeti juurutavatelt nn. "väikestelt sakslastelt" (Kivimäe 1995, 125).

Naisküsimus eesti ajalehtedes

Naisküsimust hakkas baltisaksa ajakirjandus kajastama juba 19. sajandi keskpaigas, mil Riias ilmunud ajakirjas *Baltische Monatsschrift* tekkis debatt naiste hariduse üle ja arutati seda, kas tütarlast on vaja koolitada salongidaamiks või pereemaks. Sajandi lõpul muutus diskussioon teravamaks ja küsimuseasetused julgemaks, sest tekkis vajadus naistele mõeldud töökohade järele, mis omakorda eeldas naiste hariduse parandamist (Lukas 2004, 151).

Ka eestikeelne ajakirjandus ei saanud sellest teemast mööda vaadata. Juba 1863. aastal kirju-

tati *Pärnu Postimehes* naiste haridusest, rõhutas, et emad kui laste kasvatajad peaksid olema haritud. Leiti ka, et kuigi meeste haridus on kehv, on naiste oma veelgi kehvem: "Seda pole ju nii häste kui olemaski!" Eesti elu ei parane seni, kuni lastekasvatus ja naiste haridus ei parane. Naistele tuli õpetada Jumalasõna, puhtust, kasinust, näputööd, majapidamist ja kombekaid eluviise (Eesti emmad, 1863).

Eesti ajalehtedes hakati naisküsimuse ja naiste hariduse teemat sagedamini arutama alates 1880. aastatest. Sel ajal suurenes nii lugejate kui ka väljaannete arv (Undla-Põldmäe 1981, 277).

Naisküsimust käsitlesid nii mõjukamad väljaanded, nagu *Eesti Postimees*, *Sakala*, *Olevik*, *Virulane* ja *Postimees*, kui ka väiksema levikuga ajalehed. Uuendusmeelsemat, demokraatlikku maailmavaadet esindas 1878. aastal ilmuma hakanud *Sakala*. Naisküsimuse ja naiste hariduse teemalised kirjutised ajalehtedes ulatusid lühisõnumitest kuni pikemate argumenteerivate artikliteni.

Käsitleti naiste rolli ühiskonnas ja kodus, naiste vähese hariduse põhjuseid ja võimalusi parema hariduse saamiseks ning naiste töövõimalusi väljaspool kodu. Puudutati ka naiste õiguste teemat ning kirjutati eri maade naiste olukorrast ja naisliikumisest. Naiste haridus oligi üheks keskseks naisteamaga seotud küsimuseks, sest eesti naiste madal haridustase oli muutunud takistuseks kogu ühiskonna arengule. Näiteks kirjutas ajaleht *Sakala* 1879. aasta 24. veebruari numbri esileheküljel naiste haridusest, rõhutades, et meeste hariduse edendamise kõrval tuleks palju rohkem tähelepanu pöörata ka naiste haridusele (P. P. 1879). Naiste halva olukorra põhjuseks peetigi nende vähest haridust, mille põhjuseks omakorda olid nii ühiskonna vaesus kui ka vananenud hoiakud, mis ei pidanud haridust naistele oluliseks. (Simberg 1887; Naesterahvas 1887).

1880. aastal *Sakalas* ilmunud kirjutises "Naisterahvas" rõhutati naiste kui emade kasva-

tamise ja nende harimise vajadust (-W. 1880). Läbi nelja ajalehenumbri ilmunud artiklis tutvustati naiste seisundit läbi ajaloo erinevates riikides, nagu Idamaades ja Vana-Roomas, vastandades neid maid Põhjamaadele, kus naistel oli rohkem õigusi. Naiste õiguste kaotamist seostati artiklis ristiusu levikuga, nähes seega religioonis soolise ebavõrdsuse põlistajat. Just ristiusu tõttu "Naisterahvas oli omas meele oleku järjes raskestes ära mõnitatud, temalt oldi inimese õigustega ka inimlik auu ja väärtus ära võetud, ta oli omas meele järjes kui ka igapidises olekus liig madalasse maha rusutud." (-W 1880, nr. 20, 1). Naine on aga "inimeste ema" ja naiste ilmajätmine õigustest tekitas suurt kahju nii neile endile, meestele kui ka tervele inimsoole. Artiklis rõhutati, et rahva üldine haridustase sõltub emadest, seetõttu ongi oluline naisi kui emasid harida.

Ajaleht *Eesti Postimees* käsitles naisküsimust artiklis "Meie naisterahva küsimus", mis ilmus 1887. aastal osade kaupa mitmes numbris. Artiklis püstitati naiste võrdõiguslikkuse küsimus ja toodi esile naiste ebavõrdsuse põhjused. Leiti, et eesti naiste "mõtteosavus" jääb meeste omast maha kasvatuse (hariduse) pärast, mitte naiste väiksemate looduslike eelduste tõttu. Anti ülevaade naiste olukorrast erinevates maades. Rõhutati naise õigust saada võrdse töö eest võrdset palka, sest naisel pole sugugi vähem kulutusi kui mehel: "teeniks ta rohkem, küll ta siis ka rohkem välja annaks". Naiste trööstitus elusaatuses on eelkõige süüdi nende kehva haridus, mis ei võimalda neil elus teha paremaid valikuid: "Aga seep see asi on, et suurem osa naisterahvast mitte mõtlejad inimesed päris mõttes ei ole, sest neil puudub selleks ju tarviline haridus, ja nii kaua kui see puudub, nii kaua kui tarvilikuks arvatakse ainult meesterahvale täieliku haridust anda, nii kaua jääb naisterahvas tingimata mehe alatuks orjaks, mehe meele ja mõtte valla alla, jääb tema elu hommiku maa naisterahva elu sarnaseks." (Simberg 1887, nr. 12, 3) Ainult hea

haridus saab naiste elujärge parandada, leidis artikli autor kokkuvõtvalt.

Ka ajaleht *Virulane* võttis naisteemal sõna, avaldades 1887. aastal läbi mitme numbriga pikema kirjutise "Naisterahvas", kus samuti arutleti naiste hariduse üle. Artiklis leitakse, et nii Eestis kui ka Euroopa rahvaste juures on tavaks pidada naist mehest alamaks ja seetõttu peetakse loomulikuks, et naisel on vähem haridust ja vähem õigusi. Ometi on naise eluülesanded emana ja laste kasvatajana suuremad kui mehel ja seetõttu peaks naisel olema ka suured õigused ning hea haridus nendega toimetulekuks. Tuuakse ka esile põhjused, miks naiste haridusse vähe panustatakse. Osalt on see tingitud ühiskonna vaesusest, osalt aga vananenud arusaamadest, mille järgi ei ole naiste harimise eesmärgiks neid eluks ette valmistada. See puudutab nii kõrgemast kui ka madalamast seisusest naisi. Naistele tuleks õpetada ameteid, millega nad saaksid end ise ülal pidada. Maal on naisel aga eriti vähe võimalusi enese elatamiseks, kui ta just teenija või abielunaine ei ole, sest seal pole naisele kohaseid ameteid. Seetõttu lähevad paljud naised linnadesse tööd otsima, aga sobiva töö puudusel satuvad halvale teele. Võrdluseks tuuakse artiklis teiste Euroopa maade ja Põhja-Ameerika naised, kes töötavad mitmesugustes ametites. Lõpuks loodetakse artiklis olukorra paranemisele. (Naisterahvas, 1887)

Ajalehtedes pöörati tähelepanu ka naisautorite osakaalule kirjanduses. Nii käsitleti *Virulanes* 1887. aastal eesti naiskirjanike teemat ja leiti, et naisautorite vähesus on tõsiseks puuduseks eesti kirjanduses (Naisterahva ... 1887).

Kajastamist leidis ka naiste õiguslik seisund, näiteks kirjutati talupoja naise seisundi parandamisest tänu uute kohtute sisseseadmisele (Sõnumid... 1889).

Samuti avaldasid eesti ajalehed vene- ja saksa keelsetes ajalehtedes ilmunud naistemaatika seotud sõnumeid või andsid neist ülevaate. Näiteks tutvustati 1892. aasta *Postimehes* naiste käsitöökooli rajaja Elise Baraniuse baltisaksa

lehtedes ilmunud kirjutisi naiste tegevuse kohta (Sõnumid ... 1892).

Sajandivahetuse lähenemine tõi eestikeelsetesse ajalehtedesse juba sagedasema diskussiooni naisküsimumise ja naiste hariduse üle ning rohkem tutvustati ka naisliikumist. *Eesti Postimees* avaldas 1894. aastal artikli “Mõnda meie aja naesterahva liikumisest”, kus tutvustati rahvusvahelist naisliikumist, mida iseloomustati naiste sõjana meeste vastu. Põhjalikumalt tutvustati Ameerika naisliikumist ja sealsete naiste saavutusi oma õiguste realiseerimisel ning nimetati 19. sajandit naiste vabaduse ja võitude sajandiks. (Mõnda ... 1894)

Eesti ajakirjanduses käsitleti naiste olukorda erinevates maades (Soomes, Rootsis, Norras), võrreldes seda Eestis valitseva olukorraga. Leiti, et võrreldes Põhjamaade naistega on Eesti naiste olukord märksa halvem. Põhjamaid esitleti positiivse näitena kui maid, kus naistel on läbi aegade olnud tugev positsioon: “Ühegi suure rahva juures ei ole naesterahvas kunagi nii rohkeid inimlikka õigusi pidanud ega nii suure auu sees seisnud, kui ennemuiste ja osalt praegugi Skandinaavias.” (Naesterahvas ... 1881, 1). Soome naabermaana oli kõige lähemaks eeskujuks naiste parema olukorra kohta. Eesti lugejale tutvustati ka soome naisautoreid ning feministe, nagu kirjanik Minna Canth, tõlkija Elisabeth Löfgren ja naisõiguslane Lucina Hagman. Kriitilise seisukohavõtu eesti naiste olukorra kohta avaldas 1896. aastal *Olevik*, kus tutvustati soomlanna Lilli Liliuse Soome naistelehes *Koti ja Yhteiskunta* ilmunud kirjutist eesti naiste raskest olukorrast, mis sisaldas kriitilisi seisukohavõtte Eestis valitseva sooideoloogia kohta. Lilius leidis, et Eestis valitsevad naiste kohta aegunud arusaamad ja naiste haridusvõimalused on kehvad. (Eesti naisterahvas, 1896)

Konservatiivsemat suhtumist naisküsimumusse esindas ajaleht *Postimees*, kus ilmus 1892. aastal artikkel “Naesterahva küsimusest”, mille teemaks oli naisliikumine ja naiste valimisõigus Inglismaal ning laiemalt naiste õigused. Artiklis

kaitsti traditsioonilisi soorolle ja leiti, et naiste peamine elukutse peaks olema abielu. (-ts., 1892) 1895. aastal ilmus *Postimehes* artikkel “Naesterahvas ajaloos”, kus rahvuslik-konservatiivses vaimus määratleti naise peamise tegevusvaldkonnana kodu ja perekond (Naesterahvas ... 1895).

Kuigi eesti ajalehtedes tõi naisteemaline diskussioon esile erinevaid seisukohti naise rollist ja kohast ühiskonnas ning koduses elus, jääd i üldjuhul siiski ajastu sooideoloogia piiridesse, toetudes arusaamadele naistele ja meestele looduse poolt määratud erinevatest rollidest. Tõdeti küll naistele hariduse andmise vajalikkust, mis võimaldaks naistel töötada ka kodust väljaspool, kuid põhimõttelisi muudatusi soosuhetes ei eeldatud.

Emantsipatsiooniteema ajakirjas *Linda*

Uusi aspekte eesti sooteemalisse diskussiooni tõi Lilli Suburg, astudes oma kirjutistes välja selle sooideoloogia vastu, mis kujundas baltisaksa ühiskonna soolisi arusaamu, mõjutades ka kodanluse (keskklassi, literaatide) ja väikekodanluse naise- ja mehekäsitust. Ajakiri *Linda*, mille toimetaja Suburg oli aastatel 1887–1893, andis talle võimaluse oma ideid väljendada ja levitada, tõi küll, üsnagi väikese lugejaskonna ees, kuna *Linda* esimeste aastakäikude trükiarv kõikus 500–800 ümber ja tellijaid oli 300 ringis (Annus, Loogväli 2002, 362). Et *Linda* ideelise ja sisulise külje eest vastutas algul Suburg üksinda, siis kuulusid esimesed kolm numbrit oma olemuselt personaalse ajakirjanduse hulka, kuigi ka ajakirja järgmiste numbrite puhul oli Suburgi maailmavaateline roll suur (Undla-Põldmäe 1981, 281). See andis Suburgile võimaluse kujundada ajakirja ideelist selgroogu oma ideeliste tõekspidamiste järgi. *Linda* esimestest aastakäikudest kujunes Suburgi kirjutiste kaudu omamoodi naisemantsipatsiooni teemaline foorum, mille sooteema käsitlus teki-

tas mõnigi kord negatiivseid vastureaktsioone.

Linda oli tiitellehe määratluse järgi “esimene literatuurlik ja ajakohane ajakiri Eesti naisterahhvale”. Ajakirjas avaldati ilukirjanduslikke tekste (luuletusi, jutustusi), tuntud inimeste elulugusid, kriitikat, samuti mitmesuguseid seisukohavõtte (nt. juhtkirjas või avaartiklis) ja õpetusi lastekasvatuse, käitumise jm. kohta (rubriikides “Kodu ja Kool”, “Näaklemise nurk Neidudele”, “Nuramise nurk Naistele” jm.). Kirjanduslikku kaastööd tegid teiste seas Andres Rennit, Juhan Kunder, Ado Reinvald, Elise Aun ning muidugi Lilli Suburg ise, kes avaldas ajakirjas nii jutustuse “Leeni” kui ka mitmeid autobiograafilisi proosapalu. *Linda* paistis silma oma ideelise rõhuasetusega, sest ajakirja eesmärk oli üldkultuuriline: naisi harida ja kasvatada ning nende mõistust arendada (Undla-Põldmäe 1981, 284).

Ajakirja algusaja tähtsamaks žanriks kujunes naisküsimust käsitlev juhtkiri või avaartikkel (Undla-Põldmäe 1981, 284). *Linda* avanumbri juhtkirjas “Sõnakene suguõdedele” nimetas Suburg “vabaduse koidu säraks” võimalust arutada naiste probleeme avalikult naiste ajakirjas. Suburg õhutas naisi “välja ahju tagant”, julgustades neid hakkama *Lindale* kaastööliseks hoolimata sellest, et kirjatööd peetakse mehelikuks ametiks. Ta õhutas mitte hoolima sellistest soolistest stereotüüpidest, mille järgi avalikkuses kirjutav naine kaotab oma naiselikkuse, omandades meheliku olemuse: “On ju isegi veel meie kirjanikkude seas mehi, kell naisterahvva vaimu loomus seitsme pitsariga raamat on, ja kes sellepärast kohe, kui üks meie soost liige mõne mõistliku sõna avalikkus seltslikkus elus kirja teel ära ütleda katsub, karjumas on: see on üks mehine naisterahvas; sell pole vähematki õrnust ega südametundmust enam! j.n.e. Aga seda ei tule neile meelegi, et meie põllumehe naisterahvas siamaani kõigest rängemad tööd meeste kõrval põllul, nurrmedel, rehtides ja lautades äratemata on pidanud, ja siiski seal juures oma hellamaid tundmusi ärakautanud pole.” (Suburg

1887a, 2). Õhutades naisi hariduse ja suurema vabaduse poole püüdlema, võtab ta oma üleskutse kokku hoogsalt innustusega: “Edasi!”.

Samas *Linda* esiknumbris hakkas järjejutuna ilmuma ka Suburgi jutustus “Leeni, ehk igavene käsualune” (Suburg 1887c), mille keskmes on samuti naiste hariduse ja naisõigusluse problemaatika – samad teemad, mida Suburg käsitles järjepidevalt ka *Lindas*. Leeni on ommoodi ideaalnaine, kelle kaudu pakutakse lugejale eeskujuga, naise rollimudelit, milles on ühendatud nii vaimu teravus, kannatlik meel kui ka naiselik kaastunne.

Suburg avaldas naisemantsipatsiooniteemalisi kirjutisi nii *Linda* juhtkirjades kui ka mitmesugustes poleemilistes kirjutistes, mis ilmusid rubriikides “Näaklemise nurk Neidudele”, “Juhatused elukombetes” jm.

Silmapaistvaim oma tonaalsuse ja argumentatsiooniloogikaga oli *Linda* 7. numbris 1888. aastal ilmunud juhtkiri “Emancipirt!”, kus Suburg seletas emantsipatsiooni-mõiste tähendust ja kutsus naisi üles omandama haridust ning võtma eeskujuga lääne naistest, kes olid eesti naistest kaugemale jõudnud oma õiguste eest seismisel. Suburg tõi argumente naiste mees-tega võrdsete intellektuaalsete võimete kaitseks, polemiseerides ajastu eelarvamustega naiste suhtes.

Suburg vastustas bioloogilist determinismi, mis oli konservatiivse sooideoloogia nurgakivi, ja rõhutas emantsipeerumist kui “naiste kohust”. Suburgi emantsipatsiooniarsaam lähtus muu hulgas ka sellest, et naised ja mehed on oma olemuselt võrdväärsed ja lahutamatu üksteisega seotud ning oma erinevustes üksteist täiendavad. Sellist seisukohta on ta otseütlevalt väljendanud ka ühes oma abielu ja valla-lisuse teemalises artiklis: “Puudub ühel mõnest elutingivatest omadustest, siis on sellest teisel rohkemalt antud, nagu ihurammu rohkemalt meeste, südame tundmuste õrnust rohkemalt naisterahvale j.n.e. Ja ka niisugune omaduste ärajautamine annab selles tunnistust, et: nad

üksteise kõrvale, najale elama loodud, ja ennast kusagil üksteisest äralohutada ei tohi. Sünnib see aga siiski kusagil, siis käib see loomuse seaduste vasta ja sünnitab vigasid olekuid, õnnede vaesust.” (Suburg 1887b, 67) Kuigi see seisukoht seostub osaliselt baltisaksa konservatiivse sooideoloogiaga, mis rõhutas samuti meeste ja naiste soorollide üksteisest sõltuvust ning teineteise täiendamist (vt. Whelan 1999, 111), oli Suburg oma vaadetes radikaalsem, ületades selle ning nähes mehe ja naise erinevuses alust nendevahelisele võrdsusele. Suburgi ideaaliks olid võrdvärsel partnerlusel põhinevad suhted naiste ja meeste vahel. Artiklis “Emancipirt!” käsitleb Suburg meeste ja naiste vahelist erinevust pigem ajaloolises võtmes, nähes naiste väiksemate intellektuaalsete saavutuste taustana mitte naiste bioloogilist erinevust (nagu naiste peaju väiksem kaal), vaid sotsiaallajaloolisi tingimusi, mis on naiste arengut takistanud, piirates naiste juurdepääsu haridusele, mistõttu ei ole naistel olnud võimalik oma andeid realiseerida. Suburgi arvates on naised intellektuaalselt sama võimekad kui mehed ja ta protesteerib selle vastu, et naise “loomust” määratletakse pigem mehelike vajaduste kaudu kui mehe abilist, määrates naise tegutsemisvaldkonnaks koduse sfääri (Suburg 1888a, 249).

Emantsipatsiooniteemat käsitles Suburg avaralt, hõlmates lisaks sooküsimusele ka sotsiaalsetest vahedest ülesaamist, rahvuslikku emantsipatsiooni ning paljude ajastuomaste eelarvamuste ja ülekohtu vastu võitlemist. Näiteks püüdis Suburg lahti harutada iganenud arusaamu vanatüdrukutest, rõhutades üksikute naiste tähtsat rolli abilistena perekonnas ja laste kasvatamisel ning analüüsid naiste üksikuks jäämise sotsiaalseid põhjusi. *Linda* esimese aastakäigu 2. ja 3. numbris avaldas ta kirjutise “Paarrahvas ja üksikud”, kus ta käsitleski üksikute (vananevate) naiste teemat. Ta tõi esile sõnaga “vanatüdruk” seostuvad negatiivsed tähendused ja halvustava suhtumise vanatüdrukutesse, mis kajastub ka avalikus sfääris – ajakir-

janduses. (Suburg 1887b, 67) Samuti rõhutas ta, et abieluinimesed saavad vaevalt hakkama üksikute naiste abita oma koduses majapidamises ja laste kasvatamisel ning õpetamisel, sest emad ei suuda laste harimisel asendada õpetajaid. Analüüsid naiste üksikuks jäämise põhjusi, leidis Suburg, et põhjusi on palju ja erinevaid, ühiskondlikest kuni isiklike valikuteni välja, kuid kõige olulisemaks peab ta varanduslikku kihistumist, mis paneb mehed otsima endale rikkaid naisi. Oma roll naiste üksikuks jäämisel on ka seadustel, mis võtavad noored mehed sõjaväeteenistusse ja loovad olukorra, kus naised on meestest rohkem. Kuna üksikute naiste halvustamine ei too kellelegi kasu, leiab Suburg, et see “vana aja tooruse pimeduse vaimu sünnitus” tuleks tänapäeval kõlbmatuna kõrvale lükata. (Suburg 1887b, 97–100)

Suburg käsitles oma kirjutistes ka moraalküsimusi, võideldes kaksikmoraali vastu. Ta leidis, et pole õige hukka mõista “langenud” tütarlapsi, sest nende saatuses on süüdi ka mehed, kes neid ära kasutasid (Suburg 1888d). Samuti käsitles ta moraalsest aspektist ka ilu-mõistet, leides, et tuleks rääkida ainult naiste ilust, vaid ka meeste ilust. Naist ei tee ilusaks mitte ainult nooruse värskus, vaid ka elukogemused, armastus, teiste eest hoolitsemine, raske töö, mis küll kisub näo krimpsu, kuid mis just seetõttu väärrib erilist austust. Ka mehe muudavad ilusaks karsked eluviisid ja alkoholist hoidumine (L. T. 1889, 166).

Ka abielu oli Suburgi käsitletud teemade hulgas. Suburg leidis, et ei tuleks abielluda raha pärast ega ilma armastuseta. Abielu peaks olema kahe võrdse partneri liit, kus ollakse üksteisele toeks. Ilma armastuseta abielu on naise jaoks alandav ühendus. (Uuema aja paarimised, 1889)

Abielus on oluline vastastikune kooskõla, mis hõlmab nii vaimset kui ka hingelist poolt. “Mees ärge mõttelgu mitte, et see tema mehe auu alandab, kui ta oma naist koduses talituses ja tegevuses tuetab, kui see tema abi tarvitab ja muid käe pärast ei ole.” (Abielu, 1891, 196). Ent

abielluma ei peaks iga hinna eest, vaid ka valla-
lised naised võivad olla õnnelikud (Sõbralised ...
1890, 157).

Suburg pööras *Lindas* tähelepanu ka talu-
naise õiguslikule seisundile. Ta tõi esile, et senini
ei tohtinud abielunaine iseseisvalt oma õigusi
kohtus kaitsta, ta oli mehe eestkoste all, ja üksik
naine pidi kohtus endale võtma meessoost esin-
daja. Uus kohtuseadus andis naisele õiguse ilma
mehe eestkosteta oma õiguste eest seista (Nais-
terahvaste õiiguste ... 1889, 224–226).

Lindas arutleti ka meherolli ja isaduse ole-
muse üle. Suburg esitas oma nägemuse isast kui
lastega tegelevast perepeast, mitte hirmuvalit-
sejast, kelle juuresolekul kogu pere on kartli-
kult vait. Ühes kirjanduslikus tekstis kirjeldaski
ta lugejale erinevaid isarolle, mille kujutus ei
jättnud kahtlust, millist tuleks eelistada (Kolm
pilti, Linda 1889).

Emantsipatsioon tähendas Suburgi jaoks
ka rahvuslikku vabanemist, õigust olla eestlane
ilma alaväärsust tundmata. Sellele ideele oli üles
ehitatud juba ta esikteos, jutustus “Liina” (1877),
mis paistis silma oma ideelise julgusega ajal, mil
üldine hoiak taotles pigem lepitust mõisnikega.
Ka ajakirjas *Linda* käsitles Suburg rahvuslikku
teemat põhjalikumalt (nt. “Kriitik” 1888).

Ajal, mil Suburg oli *Linda* toimetaja, oli
emantsipatsiooniteema *Lindas* rohkem kajas-
tatud kui hilisemal perioodil, mil *Lindat* toime-
tasid Hindrik Prants (ametlikult alates 1895),
Anton Jürgestein (alates 1898) ja Jaan Tõnisson
(alates 1902). Suburgi demokraatlikud, valgus-
tuslikust lähenemisest kantud ideed kujundasid
Linda sisu, andes sellele eripärase ilme, eriti esi-
mistes aastakäikudes.

Lilli Suburgi “uus naine”

Suburgi maailmavaates olid ühendatud Pes-
talozzi ja Rousseau kasvatuspõhimõtted, valgus-
tusajastu maailmaparanduspüüdlused ja inim-
armastus, saksa idealistliku filosoofia kategoori-
line imperatiiv, Schilleri naisideaal, positivistli-

kud miljöoteooriad, sotsialistlik ühiskonnakrii-
tika ning seda kõike hoidis koos Suburgi “suur
inimesearmastus koos kõlblustundega”, nagu
on leidnud kirjandusajaloolane Aino Undla
(Undla 1935, 210). Suburg oli lugenud Imma-
nuel Kanti, John Stuart Milli ja teiste Euroopa
mõtlejate teoseid, samuti mitmete saksa autorite
töid (J. W. Goethe, F. Schiller, F. Klopstock). Ta
oli tuttav ka Euroopa feministliku liikumisega
töenäoliselt Saksa ajalehtede lugemise kaudu ja
püüdis feministlikke ideid tutvustada ka ajakir-
jas *Linda*, kirjutades seal feministlikest kongres-
sistest ja ajastu juhtivatest Euroopa ning Ameer-
rika feministidest. Naisküsimus sai Suburgi
jaoks oluliseks ka isiklike elukogemuste kaudu,
mis ajendasid teda nägema eesti naise allasu-
rutud seisundit. Sellele on ta viidanud näiteks
oma mälestustes “Suburgi perekond” (Suburg
1924/2002) ja autobiograafias “Minu saatusega
võitluskäik” (Suburg 1914). Seetõttu kujuneski
Suburgi maailmavaate lahutamatuks osaks
feminism, mille põhjal ta kujundas ka oma nai-
sekäsituse. Suburgi feministlikud arusaamad
põhinesid humanistlikel ja valgustuslikel idee-
del ning ta vastustas baltisaksa konservatiivset
sooideoloogiat, mille järgi oli kodu naise tegu-
semisvaldkonnaks.

Analüüsidest ajakirjas *Linda* esitatud nai-
sekäsitust, nimetab Aino Undla-Põldmäe seda
käsitust “uueks naiseks” (Undla-Põldmäe 1981,
286). Uue naise programmilise käsituse esitas
Suburg artiklis “Emancipirt!” (1888), tehes seda
“erilise ideelise julgusega ja vajaliku teravusega”
(Undla-Põldmäe 1981, 285). Artiklis valgustab
Suburg sõna “emancipirt” tähendust, määratle-
des seda kui “teise käsu alt peasnud, vabastud”.
Seejärel selgitab ta naiste saatust ajaloos, seda,
kuidas naine jõudis mehe valitsuse alla ja milli-
sed tagajärjed olid sellel naiste jaoks, kelle vaim-
sed võimed jäid arenemisvõimaluste puudu-
mise tõttu kängu. Siis tekkiski ideoloogia, mis
põhjendas naiste väiksemaid vaimseid võimeid
ja saavutusi naise bioloogilise eripäraga, nimelt
naise peaju väiksema kaaluga, mis ei võimal-

davat naisel saavutada mehe mõistusele omast teravust. Euroopa naisi aga, kes hakkasid “mehe orjuse alt, rumaluse, vaimu surmamise riigist välja tungima”, hakati nimetama “émancipirituks”. Selle sõna ümber kujundati aga negatiivne tähendusvarjund looduse seadustest üleastumise näol, et marginaliseerida sel moel naisi, kes on saanud mehe kombel haridust ja tahavad osaleda avalikus elus. Suburg toob esile ühiskonnas valitseva eelarvamuse, et naiste tegutsemine avalikus elus on “naisterahva loomuse piiride ületamine”, et naine võib meeste kõrvale ametisse astudes kaotada oma “tundmuste õrnuse” ehk oma naiselikkuse. (Suburg 1888a, 249–250)

Suburgi argumentatsioon on väga loogiline, kui ta väidab: “Kust võtab siis naisterahvas neid õppimise võimusi, neid osavuste andisid, neid mõistuse jõudusid, ühel sõnal: terve vaimuhariduse värvide kogu, kui loodus talle neid isi mitte tema loomusesse pannud ei ole? On aga loodus, s.o. meie kõrge Looja oma targa tahtmise järele kõiki seda temale külgi loonud, siis pärib ta ka temalt järeleandmata, et ta Tema andesi, s. o. oma võimusi mitte ära surmamisele ei anna, vaid et ta neid sellele elule harjutab, kosutab, tõstab, millele nad aga vähegi haritud, kosutud, tõstetud võivad saada.” (samas, 181). Seetõttu on “émancipimine” naise kohus, jätkab Suburg, käsitledes seda omamoodi kategoorilise imperatiivina Immanuel Kanti vaimus. Siiski on Suburg sunnitud tõdema, et eesti naised on sellest tema seatud eesmärgist kaugel, sest “Meie Eesti naisterahva sugu hädeledab alles ennem vaimu, “mancipiumi” piiris, enam kui ta juba “émancipiumi” äärelegi jõudnud oleks” (samas, 182). Eesti naistel on vaja eelkõige vaimset äratust ja haridusvõimalusi, et jõuda järele kas või Soome naistele. Seetõttu pole Eestis põhjust ka hirmutada naisi emantsipatsiooni-sõnaga, kuna Eestis pole sel sõnal “juure võimugi” (Suburg 1888a, 250).

Uue naise kujunemine eeldas uudset kasvatust ning haridust, millele Suburg pühendas mitmed artiklid *Lindas* (Suburg 1888a; 1888b;

1888c). Haridus oli see, mis viis naist elus edasi. Naise haridus tähendas Suburgi järgi eelkõige naise vaimset arendamist, mitte keskendumist ainult perenaiseoskuste õpetamisele. Samuti tähendas haridus tasakaalu vaimu ja keha vahel, s.t. arendada tuli võrdväärselt nii vaimseid kui ka füüsilisi võimeid. (Suburg 1888b, 70–71, 236) Haridus pidi arendama eelkõige mõistust, s.t. mõtlemisvõimet, mitte põhinema meeldejätmisel, tegelikult tuupimisel, mis oli iseloomulik tolleaegsele õpetamis- ja õppimisviisile (Andresen 2002, 232–246). Naistele hariduse andmine oli oluline ka seetõttu, et emadena kasvatavad naised järeltulevat põlve, mõjutades sel moel ühiskondlikke hoiakuid ja arusaamu (Suburg 1888c, 80).

“Uue naise” käsitusega on seotud ka konservatiivse, bioloogilisel determinismil põhineva sooideoloogia kriitika. Käsitledes arusaamu mehelikkusest ja naiselikkusest, tõi Suburg esile, et traditsioonilised soorollid piiravad lisaks naistele ka mehi. Ta näitas, kuidas need traditsioonilised arusaamad piiravad naiste tegutsemisvõimalusi ning tõi esile sooideoloogia diskursiivse võimu naiste rõhumises. Hirm mehelikuks peetud saada ei lase naistel avalikus elus osaleda, oma seisukohti ajakirjanduses avaldada (Suburg 1887a, 2–3) ega meeste kõrval ametisse astuda (Suburg 1888a).

Suburgi “uus naine” pidi olema mehele võrdväärselt partneriks, kelle eneseteostus on kantud vaimsetest huvidest. Suburg nägi naist intellektuaalse olendina, kelle mõtlemisvõime on samasugune kui mehel, kuid kelle isiklikud omadused – naiselik tasakaalukus, pehmus, tundeõrnus – tasakaalustavad mehe mehelikke omadusi. Rõhuasetus naise intellektuaalsetel võimel ja püüdlustel eristas Suburgi naisekäsitust ajastu arusaamadest. Arusaam naisest kui mõtlevast olendist, kes suudab ise määrata oma elusihte ja kujundada oma elukäiku, oli Eestis veel võõras, sest erines oluliselt siin valitsevast sooideoloogiast ning rahvuslikus liikumises omaks võetud naisekäsitusest. Võimalus tahte-

vabaduseks, mida Suburg naiselt eeldas ja mis oli lahutamatu seotud naise enesemääramisning haridusvõimalustega, oli seotud ka naise õigusliku seisundi parandamise vajadusega.

Oluline oli ka tasakaal mõistuse ja tunnete vahel: naisel pidi olema “viisakas olek” ja tundlik süda ning ta pidi oma mõistust arendama. Naise jaoks olid vajalikud nii südame- kui ka vaimuharidus, samuti pidi naisel olema elukutse, mille jaoks oligi vaimuharidust vaja. (Juhatused ... 1891)

Et naisele jääks aega oma mõistust ja vaimu arendada, ei tohtinud tema töökoorem olla liiga suur. Seetõttu oli Suburg ka liigse tööügamise vastu, selle vastu, et naist nähakse ainult töomasinana, rõhutades, et “töörjus” ei võtaks ära “elumaitsmise tundmist” (Suburg 1887b, 68). Igapäevase töö kõrval peaks perenaisel olema aega lugeda ka häid raamatuid (Perenaiste ... 1891).

Suburgi “uus naine” avaldus ka tema ilukirjanduslikus loomingus, jutustustes “Leeni” (1887) ja “Linda, rahva tütar” (1900), kus naispeategelasi on kujutatud eneseteadlike naistena, kes nõuavad endale vaba arenemisõigust ja õigust olla võrdväärse partnerina mehe kõrval.

Jutustuses “Leeni” ilmnevad Suburgi hilisemate, *Lindas* ilmunud artiklite teemad. Kuna autor on andnud oma ideedele ilukirjandusliku vormi, loob see neile laiema kandepinna: kui artiklites argumenteerib Suburg raudse loogikaga oma seisukohtade kaitseks, siis jutustuses loob ta oma ideede konkreetse kehastuse, nende n.-ö. lihast ja luust näite. Tegelasajuna on Leeni ideaalnaine, kelles on ühendatud kõik vourused, mida Suburg uuel naiselt ootas: meeldiv välimus, lahke iseloom, intellektuaalne võimekus, empaatia kaasinimeste vastu. Ümbritsev keskkond, eelkõige kasuema, ei mõista Leeni vaimseid püüdlusi ja peab raamatutarkust nais-terahvale kasutuks, nähes naises eelkõige tööorja ja alandlikku abikaasat. Leeni kasuema on veendunud, et Leenit tuleb kasvatada käsualuseks, sest sellised peavad olema kõik naised.

Kasuema soovil abiellub Leeni mehega, keda ta ei armasta. Ent mõned aastad õnnetus abielu lõppevad lahutusega ja Leeni saab lõpuks abielluda armastatud mehega.

Jutustusse on vahele põimitud Suburgi arvamusalaldusi, jutustaja pöördumisi lugeja poole, mis toovad esile Suburgi seisukohad mitmesugustes naisi puudutavates küsimustes, nagu naise ja eriti abielunaise vaba tahte ja enesemääramisõiguse küsimus või naise eneseteostus- ja haridusvõimalused. Suburg kritiseerib ka ajastu mõtteviisi, mis kasvatab tütarlapsi “talitajaks masinaks”, nähes seega harimatutes ja rumaluses põhitakistust naise arenguvõimaluste. Loo lõpus jääb kõlama moraal, et naiselt ei tohi võtta vaba arenemisõigust, kuid tõeliselt vabaks teeb vabatahtlik allumine oma kohustustele. Aino Undla on leidnud, et see seisukoht kõlab otsekui Immanuel Kanti kategooriline imperatiiv (Undla 1935, 209).

Jutustuses “Linda, rahva tütar” (1900) on samuti peategelaseks haritud naine, kes peab tegema rasket talutööd, leidmata rakendust oma haridusele. Ta on vouruslik, karske ja väsimatult töökas, tegelaskujuna samuti ideaalnaine nagu Leenigi. Jutustusse on põimitud mitmeid Suburgi jaoks olulisi teemasid, mida ta on *Linda* artiklites käsitletud, nagu naise ja mehe võrdväärsuse nõue, naise õigus intellektuaalselt areneda, vaimsete väärtuste olulisuse rõhutamine, meeste alkoholismi teema. Aino Undla on leidnud, et teost võiks pidada filosoofiliseks romaaniks, mis meenutab oma laadilt Platoni dialooge: “Autor siin enam ise ei jutlusta moraali, vaid tegelased istuvad ja arutlevad kõik kordamööda maailma “eluküsimusi”. Siin leiame terveid “Linda” artikleid üksikute tegelaste suust, autor on kokku võtnud kogu oma elu maailmavaatelse mõtluse. Koiki neid ideesid tunneme “Linda” päevilt: mehega üheväärsuse nõudmine, vaimukõrguse hindamine, karskus, puhtus jne.” (Undla 1935, 217). Oma ilmunisaja poolest asetus jutustus aga juba teistsugusesse ühiskondlik-kultuurilisse konteksti kui Suburgi

varasem ilukirjanduslik looming ja seetõttu jäi teos teiste ilukirjanduslike tööde varju, nagu E. Vilde “Külmale maale” või A. Kitzbergi “Libahunt” (samas).

Oma ideid ja arusaamu rakendas Suburg ka oma tütarlastekoolis, mille kasvatuspõhimõtted olid ajastu kontekstis uudsed ja eesrindlikud, põhinedes Pestalozzi, Rousseau jt. seisukohtadel (Einasto 1969; Undla-Põldmäe 2002, 487–490). Seega viis Suburg oma “uue naise” kujundamise ideid ka tegelikult ellu, püüdes tütarlastekooli kaudu kasvatada üles uut haritud naiste põlvkonda, kes oleks vaba iganenud soostereotüüpidest ja suudaks ennast teostada ka väljaspool kodu.

Suburgi ideede vastukajad

Suburgi seisukohad tekitasid oma poleemilisuse tõttu nii positiivset kui ka negatiivset vastukaja ja kritiseerijad nägid Suburgi arusaamades lausa traditsioonilise soosüsteemi õonestamist. Ajakirja *Linda* ilmuma hakkamisse suhtusid heasoovlikult eestikeelsed lehed, nagu *Postimees* ja *Olevik*, aga ajaleht *Tallinna Sõber* nägi *Lindas* ohtu olemasolevale sotsiaalsele korrale (Undla-Põldmäe 1981, 280–281). Siiski leidis ka *Olevik*, et kuigi uue ajakirja kohta on esimese numbri põhjal raske ostust anda, paistab silma ta “iseäralik seisukoht” (Eesti ajakirjad ..., 1887).

Tallinna Sõber, mis oli “sakslaste poolt vastupropaganda ülesanneteks asutatud ja eesti lehtede üle valveteenistust pidav” väljaanne (Undla-Põldmäe 1981, 280–281), avaldas *Linda* ilmuma hakkamise puhul kirjutise, kus nimetas *Linda* eeskõnet “sõjatrummik”. Kirjutises kaitsakse traditsioonilisi soorolle, väites, et loodus ise on paika pannud soolise tööjaotuse, mida ajavaim püüab lõhkuda. Sellest on ka tulnud naiste emantsipatsiooni liikumine, mis nõuab naiste vabastamist ja looduse poolt seatud tööjaotuse piiride lõhkumist. Naine aga peab jääma oma liistude juurde, muidu võib ta oma naiselikkuse kaotada. Naiselikkus tähendab naiselikku

õrnust, mille naine võib kaotada, kui ületab oma loomuse piire: “Kirjandusest osa võtta, seda ei ole keegi naesterahvale keelanud, aga ka selles piab naesterahvas oma loodusliku tööpõllu pii- retesse jääma, muidu ei või tema imeks panna, kui keegi tema kirja oma kaasvastutamise all ja oma kulu peale “trükki” ei “toimeta”. Mitte meesterahva “auuahnus” ei seisa selle vastu, et naesterahvas maailma tolmuksel vainule “töötama” ja “võitlema” läheb, vaid just naesterahva “vaimu loomuse” sügavam tundmine ja selle loomuse a u u s t a m i n e. Just “auuahnus” kihutab aga mõnda naesterahvast sellest piirest välja, mida loodus ise määranud on. “Auu” ja kiituse otsimine maailma tolmuksel vainul ei mahu selle õrnusega ühte, mis naesterahva ehte ja v õ i m u s on, millega naesterahvas ka meesterahva õrnemat haridust kaitsema ja teda toorusest eemal hoidma piab. Lõhub naesterahva “Emancipation” selle õrnuse puruks, mis ellama hariduse kants on, siis langeb kõik maailm põhjatuma tooruse sisse.” [---] “Aea vaim, kes usust lahkunud ja just selle läbi ülinukruse (Pessimism) sisse langenud, on seda pöörast liikumist sigitanud, mida “naesterahva vabastamiseks” (Emancipation) nimetakse, mis aga omas sügavas tähenduses muud ühtigi ei ole, kui mässamine Jumalasõna ja looduse seaduste vastu, ja selle liikumise eestvõitlejaks tahab ennast silmanähtavalt “Linda” teha.” (Uued raamatud, 1887, 2)

Tallinna Sõbra kirjutis toobki ilmekalt esile ajastu soodiskursuse, need piirid, mille raames naiselikkust ja mehelikkust mõisteti ning mida Suburg oma kirjutistes kritiseeris. Ent *Lindas* avaldatud ideedesse hakkasid hiljem kriitiliselt suhtuma ka teised ajalehed ning need kriitilised hoiakud jõudsid ka *Linda* enda veergudele, kus neid kajastati ja argumenteeriti *Lindas* toodud seisukohtade kaitseks (vt. nt. L.T. 1888, 148–149). Kriitiline hoiak *Linda* suhtes jõudis ka kirjandusajalukku: oma 1898. aastal ilmunud eesti kirjandusloos väidab Karl August Hermann, et vaatamata *Linda* õpetlikule sisule

ei saavat seda kõike lugemiseks soovitada (Hermann 1898, 518).

Et *Linda* oli suunatud eesti lugejale, võisid Suburgi ideed ajastu eesti kontekstis tunduda küllaltki radikaalsed. Eelkõige ei olnud Eestis tol ajal piisavalt sellist haritud eestlastest (nais) lugejaskonda, kes oleksid Suburgi ideid mõistnud. Seda on tunnistanud ka Suburg ise: “Tol ajal, kus esimene naiste leht “*Linda*” ilmus, oli tal vastastega võidelda, kes talle igal sammul kiva tee peale ette katsusid visata. Oli ta ju tervele meestesoole, välja võetud ainult mõningad noorematest, okkaks silmas. Küll mõnitasid teda poliitika ajalehed avalikult, isegi ta väljaandjat laimates ja hirmutati ta lugejaid isiklikult eemale.

Teisest küljest jälle ei tulnud lehele mitte vähematki tuge ega kaastööd naiste endi poolt, kelle kasuks ometigi “*Linda*” ilmuda püüdis. Ei olnud ju tol ajal veel Eesti naisintelligentsi, kes ka koolitatud oli, see peitis ennast võõra rahva hõlma alla ära. “*Linda*” jäeti üksinda raskustega võitlema kuni viimase jõupingutuseni. Kas seal ime oli, et ta viimati käest ära libises meeste kätte?” (Suburg 1922, 7)

Ajakirja sihtgrupp – eesti naised – ei olnud mitte ainult liiga väikesearvuline, vaid ka vähese hariduse ja ettevalmistusega selliste tekstide lugemiseks ja mõistmiseks. Kuigi ajaloolane Sirje Kivimäe on väitnud, et “tütarlaste haridusvõimalusi Eestis tuleb tänu baltisakslaste initsiatiivile võrdlemisi heaks pidada” (Kivimäe 1995, 126), piirdus enamiku eesti talutüdrukute haridus tol ajal vaid küla(valla)kooliga. Naisi ja tütarlapsi, kel oli võimalus rohkem õppida ja paremat haridust omandada, oli vähe. Tolleaegne (eesti) naistele kättesaadav (kõrgem) haridus oli sisult küllaltki piiratud, rõhutades traditsioonilisi konservatiivseid soorolle ja kohandades õpetuse sisu ja meetodeid selle järgi (vt. Whelan 1995). Kõrgem naistele kättesaadav haridus oli saksakeelne ja selle eesmärgiks oli valmistada naisi ette kodukooliõpetaja kutseks. Tütarlastele antava hariduse kvaliteet

ei ulatunud noormeestele antava hariduse tasemeni, kuna tütarlastekoolide (*Töchterschulen*) madalamas astmes õpetanud naisõpetajate endi haridus ei olnud piisav (Whelan 1995, 170–171). Tütarlastekoolide kõrgemas astmes õpetasid enamasti meesõpetajad, sest naisi ei peetud intellektuaalselt võimelisteks valdama distsipliini nõutaval tasemel, et seda õpetada (Whelan 1995, 171). Pealegi ei olnud tütarlastekoolide õppekava tasemelt võrdne noormeeste gümnaasiumide õppekavaga, mille põhirõhk oli klassikalistel distsipliinidel. Tütarlastekoolide õppekava oli aga kohandatud naiste eeldatavalt madalamatele intellektuaalsetele võimetele. Näiteks piirati reaalteaduste, eriti matemaatika õpetamist, kuna naiste hariduses ei olnud kohta teoreetiliste teadmiste ja abstraktse mõtlemise arendamisel. (Whelan 1995, 172)

Sirje Kivimäe peab *Linda* vähese leviku põhjuseks naiste emantsipatsiooni rõhutamine ning naiste iseseisvumise ja sellega seondult hariduse vajalikkuse esiletõstmist ajakirjas (Kivimäe 1995, 126). Sarnaseid seisukohti on esitanud ka Aino Undla-Põldmäe, leides, et “mõtted, mida Suburg kuulutas, olid meie lugejale varajased. Ei kannatatud tõde naiste olukorra, ei joomise kohta.” (Undla-Põldmäe 1981, 303). Suburgi seisukohad – mitte ainult naisküsimumuses, vaid ka suhtumises kirikusse või alkoholismi hukkamõistmises –, mida ta *Lindas* ausa otsekoheusega väljendas (väljenduslaad, mida naiselt ei oodatud), mõjusid ajastu kontekstis teravalt ja ründavaltki, mis omakorda põhjustas (nais) lugejate eemaletõmbumist. Kartus sotsiaalse stigmatiseerimise ees mõjutas oluliselt ajakirja naislugejate hulka: nii on Suburg oma mälestustes kirjeldanud, kuidas naised ei julgenud ajakirja avalikult lugeda (Suburg 1924/2002, 452).

Oma päevikus on Suburg kajastanud muu hulgas ka hoiakuid *Lindas* väljendatud ideede suhtes. 14. jaanuaril 1888 on ta kirjutanud: “Meeste vaimuilma proletariaat ei või mitte kannatada, kui naisterahvas veidi selgema pilguga elule vaatab, kui ta end oma kummargil küüri-

misasendist valguse poole sirgu ajab, kui ta end veidigi meeste kutsarijõugu käsu alt vabastab, et iseseisvalt seista ja sammuda – iga vabama väljajätmise, lause, soovi, loo peale “Lindas” sööstab kohe kallale raevukate metsaliste hord. Leht õpetagu üksnes õblemist ja söögikeetmist, ärgu kõnelgu midagi naise kohast ja õigustest ühiskonnas! – kisavad nood, sõidavad rahva seas ringi ja püüavad lehte rumala ja ohtlikuna näidata ning tellijaid eemale peletada. Ka on Hermann oma trükkimisega liiga aeglane: alles homme, 15ndal, jõuab siia eelmise aasta 3. number. Aga: “ilma õeluseta ei ole headuse edenedmist”, lohutas mind ühe mu õpilase tervemõistuslik ja eelarvamusteta isa ja ma käin selle järgi. Kas pole kool halbade inimeste vastutegutsemise kiuste siin ikkagi kasvanud: üle 50–57 lapse on juba korteris! Nii kasvab ehk ka “Linda” just vastaspoole mõjul. C. R. Jakobsoni head küljed mainisin ära esimeses numbris, Treffner on mul toimetajaks, Hermann trükkijaks – see on mind üsna kenasti kiilunud eri leeride vahele. Mina aga loodan, et just erinevate poolte rünnakud suudavad kõige paremini teravdada mu pilku olude suhtes ja nii kasvatada ka mu tugevust ja kindlameelsust.” (Suburg 2008, 149)

Kokkuvõte

19. sajandi teisel poolel Eestis päevakorda tõusnud naiste emantsipatsiooni teema asetas rõhu naiste haridusele, et luua eeldused naiste võimalusele saada tööd moderniseerivas ühiskonnas. Eesti ajalehtedes tõi selleteemaline diskussioon esile erinevaid seisukohti naiste rollist ja kohast ühiskonnas ning koduses elus. Üldjuhul jääd siiski ajastu soolise ideoloogia piiridesse, toetudes biologistlikul determinismil põhinevale arusaamale naistele ja meestele looduse poolt määratud erinevatest rollidest, mis kajastus ühiskonnakorralduses: naist nähti seotuna koduse, meest avaliku sfääriga. Seetõttu peeti naise jaoks piisavaks sellist haridust, mis valmistas teda ette kodumajapidamise ja laste

eest hoolitsemiseks, kuid vähesel määral andis talle ka oskusi, mis võimaldasid naisel kodust väljaspool töötada. Sellist arusaama toetasid ka eesti rahvusliku liikumise juhtfiguurid, nagu Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt.

Eesti esimese feministi Lilli Suburgi püüded domineerivat diskursust lõhkuda avaldasid tema kirjutistes, mis ilmusid nii ajakirjas *Linda* kui ka muudes eestikeelsetes väljaannetes. Suburgi kriitika soorollide kohta juhtis tähelepanu naise seisundile tollases ühiskonnas nii seaduste kui ka tavade ja arusaamade tasandil. Suburg nägi väljapääsu naise harimises ja samavõrra ka soorollide ning bioloogilisel determinismil põhineva sooideoloogia muutmises. Neid ideid kuulutas ta lugejatele oma ajakirja *Linda* kõrval ka oma ilukirjanduslikus loomingus. Suburgi positiivne programm – tema nägemus “uuest naisest” – oli mitmekülgne, hõlmates nii kasvatust ja haridust kui ka naise eneseteostusvõimalusi.

Suburgi nägemuses naise vabanemisest oli rõhuasetus naisel kui indiviidil ja kui mehega võrdväärse partneril, kellel on mehega samaväärne õigus oma isiksust arendada. Naise vabanemine seisnes nii naisele parema hariduse võimaldamises kui ka naise enesemääramisõiguse tunnustamises. Naine ei pidanud elama ainult kellegi teise – majapidamise, mehe, laste – jaoks ja nende vajadusi rahuldades, vaid tal oli õigus ise määrata oma vajadusi ja elueesmärke. Naine pidi nõudma elult rohkemat kui ainult argielu askeldustega piirdumine, arendades oma vaimseid võimeid ja püüdes leida tasakaalu vaimu ja keha vahel.

Mehelikkust ja naiselikkust, mehe ja naise rolle käsitles Suburg erinevatena, kuid teineteist täiendavatena. Tema ideaaliks oli “võrdsus erinevustes”, mis on aktuaalne ka tänapäevast vaatenurgast vaadatuna. Suburg eeldas ka meheliku soorolli muutmist, esitades meestele nõudmisi olla naisele mõistvaks partneriks ja abikaasaks ning lastele heaks isaks, kes osaleb laste kasvatamises.

Suburgi valgustuslikest ideedest lähtuv emantsipatsioonikäsitlus ei piirdunud ainult soolise aspektiga, vaid hõlmas ka moraaliküsimusi, vabanemist piiravatest eelarvamustest, nagu üksikute naiste halvustamine, samuti rahvuslikku vabanemist – õigust olla eestlane ilma alaväärsustundeta. Suburgi arutluskäigud oma ideede põhjendamiseks põhinesid ratsionaalsetel argumentidel ja loogikal, kummutades ajastu mõttemudeleid ja -stereotüüpe.

Suburgi uuenduslikud ideed, rüütatuna kohati raskepärasesse sõnalisse vormi, tekitasid ka negatiivset vastukaja ja poleemilisi seisukohavõtte. Samuti ei olnud Suburgil piisavalt haritud lugejaskonda, kes oleks tema ideesid mõistnud. Siiski ei olnud eestikeelses kultuuri-ruumis sel ajal kedagi teist peale Suburgi, kes oleks olnud naisküsimuses sedavõrd radikaalne ja kelle argumentatsioon sooküsimuses oleks olnud kantud sedavõrd ratsionaalsest loogikast. Et ajastu kontekstis puudus kohane mõõdupuu tema tegevuse ja loomingu mõistmiseks või et sellena oleks võinud arvestada Eestist laiemat kultuuriruumi, mille ideelisel kandepinnal ta maailmavaade välja kujunes –, näitab, et Suburg oli oma ideedega ajast ees. Emantsipatsiooniküsimus leidis avarama kandepinna alles 20. sajandi alguses, 1905. aasta revolutsiooniliikumise kontekstis, mil naiste haridusega seonduvate küsimuste kõrval hakati tähelepanu pöörata ka naiste kodanikuõigustele.

Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teadusteema “Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus” (SF0030065s08) ja ETF grandid 8875 “Sooküsimus Eestis: kohalik olukord ja rahvusvahelised mõjud” toel.

Käsitlused allikad

Undla, Aino (1935). Esimesed eesti naiskirjanikud, nende kujunemine, anded ja ideaalid. EKLA [=Eesti Kultuurilooline Arhiiv], reg. 1992/70.

Kirjandus

Abielu (1891). *Linda*, nr. 12, 23. märts, 195–197.

Andresen, Lembit (2002). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu, III. Koolireformid ja venestamine (1803–1918)*. Avita, Tallinn.

Annus, Endel; Loogväli, Tiina (2002). *Eestikeelne ajakirjandus 1766–1940*. I kd. Eesti Akadeemiline Raamatukogu, Tallinn.

Eesti ajakirjad 1888 (1887). *Olevik*, nr. 51, 14. detsember, 1.

Eesti emmad (1863). *Perno Postimees*, nr. 23, 12. juuni, 179–181.

Eesti naisterahvas (1896). *Olevik*, nr. 24, 11. juuni, 553; nr. 25, 18. juuni, 576.

Einasto, Eva (1969). L. Suburg pedagoogina. *Rmt-s Elango, Aleksander (toim.), Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo küsimusi, I*. Tartu, Tartu Riiklik Ülikool, 41–58.

Fuchs, Rachel G.; Victoria E. Thompson (2005). *Women in Nineteenth-Century Europe*. Palgrave Macmillan, Hampshire, New York.

Hermann, Karl August (1898). *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. Tartu.

Jakobson, Carl Robert (1881). Meie tütarlaste koolitamisest. *Sakala*, nr. 2, 10. jaanuar, 1.

Juhatused ... (1891) = Juhatused elukombetes. Naisterahvas. *Linda*, nr. 5, 2. veebruar, 80–82; nr. 6, 9. veebruar, 98–99.

Kivimaa, Katrin (2009). *Rahvuslik ja modernne naiselikkus eesti kunstis 1850–2000*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

- Kivimäe, Sirje (1995). Esimesed naisseltsid Eestis ja nende tegelased. *Rmt-s* Jansen, Ea; Arukaevu, Jaanus (toim.), *Seltsid ja ühiskonna muutumine: talupojaühiskonnast rahvusriigini*. Eesti Ajalooarhiiv, TA Ajaloo Instituut, Tartu, Tallinn.
- Kolm pilti (1889). *Linda*, nr. 8, 23. august, 344–345.
- Kriitik (1888). *Linda*, nr. 8, 10. august, 323–327.
- Laar, Mart (2006). *Äratajad*. Grenader, Tallinn.
- L. T. [= Linda Toimetus] (1888). Kõiki auusaid... *Linda*, nr. 4, 9. aprill, 148–149.
- L. T. [= Linda Toimetus] (1889). Omalt poolt peame... *Linda*, nr. 5, 30. mai, 166.
- Lukas, Liina (2004). *New Women* baltisaksa kirjanduses. *Ariadne Lõng*, 1/2, V aastakäik, 150–171.
- Mattheus, Ave (2008). Soospetsiifilise eesti laste- ja noortekirjanduse lätetel: Carl Robert Jakobsoni tütarlastelugemik *Helmed*. *Ariadne Lõng*, 1/2, VIII aastakäik, 94–115.
- Mõnda meie aja naisterahva liikumisest (1894). *Eesti Postimees*, nr. 52, 24. detsember, 1–2; nr. 53, 31. detsember, 1–2.
- Naisterahva töödest Eesti kirjanduses (1887). *Virulane*, nr. 20, 11. mai, 2.
- Naisterahvas (1887). *Virulane*, nr. 23, 1. juuni, 1; nr. 24, 8. juuni, 1; nr. 25, 15. juuni, 1.
- Naisterahvas ajaloos (1895). *Postimees*, nr. 42, 20. veebruar, 1; nr. 43, 21. veebruar, 1; nr. 44, 23. veebruar, 1.
- Naisterahvas Rootsi ja Norramaal (1881). *Tartu Eesti Seitung*, nr. 17, 28. oktoober, 1–2.
- Naisterahvaste õiiguste suurendamine meie Lääneku-bermannngudes (1889). *Linda*, nr. 6, 15. juuli, 224–226.
- Perenaiste... (1891) = Perenaiste nõuukoda. Igapäivane elu. *Linda*, nr. 10, 9. märts, 167.
- P. P. (1879). Mõned tähtsad ütelused naisterahva koolitamise ja kasvatamise kohta. *Sakala*, nr. 8, 24. veebruar, 1.
- Simberg, A. (1887). Meie naisterahva küsimus. *Eesti Postimees*, nr. 9, 28. veebruar, 3; nr. 10, 6. märts, 2; nr. 11, 14. märts, 3; nr. 12, 21. märts, 3.
- Sirk, Väino (2011). Rahvakoolisüsteemi institutsionaalsed probleemid ärkamisaja eesti mõteloos (1860.–1880. aastad). *Acta Historica Tallinensia*, 16, 86–108.
- Suburg, Lilli (1887a). Sõnakene suguõdedele. *Linda*, nr. 1, 15. okt., 2–4.
- Suburg, Lilli (1887b). Paarahvas ja üksikud. *Linda*, nr. 2, 15. nov., 66–71; nr. 3, 28. det., 97–100.
- Suburg, Lilli (1887c). Leeni, ehk igavene käsualune. *Linda*, nr. 1, 15. okt., 4–10; nr. 2, 15. nov., 51–57; nr. 3, 28. det., 83–97.
- Suburg, Lilli (1888a). Emancipirt! *Linda*, nr. 7, 15. juuli, 249–250.
- Suburg, Lilli (1888b). Kodu ja Kool. *Linda*, nr. 2, 15. veebr., 70–71; nr. 6, 20. mai, 236–238.
- Suburg, Lilli (1888c). Mis piavad meie nüidse aja Eesti naisterahva püüdised olema. *Linda*, nr. 3, 15. märts, 79–83; nr. 4, 9. aprill, 139–142.
- Suburg, Lilli (1888d). Viimane seletus “Oleviku” nooriku Kai Supp’ile. *Linda*, nr. 8, 10. aug., 289–298.
- Suburg, Lilli (1922). Eesti naistele. *Postimees*, 15. juuli, nr. 157, 7.
- Suburg, Lilli (1914). Minu saatusega võitluskäik. *Naiste Töö ja Elu*, nr. 5, 35–37; nr. 6, 44–48; nr. 7, 53–56; nr. 8, 57–62; nr. 9, 68–72.
- Suburg, Lilli (1924/2002). Suburgi perekonna elulugu. *Rmt-s* Lilli Suburg, *Kogutud kirjatööd*. Koost. Aino Undla-Põldmäe. Eesti Raamat, Tallinn, 313–459.
- Suburg, Lilli (2008). Päevikukatkeid. *Ariadne Lõng*, 1/2, VIII aastakäik, 148–150.
- Sõbralised... (1890) = Sõbralised juhatused noorde inimestele. Meheleminemisest. *Linda*, nr. 4, 24. märts, 157.
- Sõnumid isamaalt (1889). *Olevik*, nr. 25, 19. juuni, 2.
- Sõnumid Tartust (Neiu Elise Baranius kirjutab...) (1892). *Postimees*, nr. 267, 26. november, 3.
- Tamul, Sirje (1999). Saateks. *Rmt-s* Tamul, Sirje (koost.), *Vita Academica, Vita Feminea*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 9–20.

-ts.[=Hindrik Prants] (1892). Naesterahva küsimusest. *Postimees*, nr. 88, 22. aprill, 1–2.

Undla-Põldmäe, Aino (1981). Lilli Suburg ja tema ajakiri “Linda”. *Rmt-s Koidulauliku valgel: uurimusi ja artikleid*. Eesti Raamat, Tallinn, 277–304.

Undla-Põldmäe, Aino (2002). Lilli Suburgi tütarlastekool. *Rmt-s Lilli Suburg, Kogutud kirjatööd*. Koost. Aino Undla-Põldmäe. Eesti Raamat, Tallinn, 481–491.

Uued raamatud (1887). *Tallinna Söber*, nr. 49, 12. detsember, 1–2.

Uuema aja paarimised (1889). *Linda*, nr.6, 15. juuli, 252–255.

Veiderma, Aleksander (2000). *Elu hariduse radadel*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Whelan, Heide (1995). The Debate on Women’s Education in the Baltic Provinces, 1850–1905. In von Pistohlkors, Gert; Plakans, Andrejs; Kaegbein; Paul (hrsg.), *Bevölkerungsverschiebungen und Sozialer Wandel in den Baltischen Provinzen Russlands 1850–1914*. Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, Lüneburg, 163–180.

Whelan, Heide (1999). *Adapting to Modernity. Family, Caste and Capitalism among the Baltic German Nobility*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien.

-W. (1880). Naisterahvas. *Sakala*, nr. 18, 3. mai, 1; nr. 19, 10. mai, 1; nr. 20, 17. mai, 1; nr. 21, 24. mai, 1.